

BIBLIOTEKA INSTYTUTU ZACHODNIEGO

I. Geneza Biblioteki

Powstanie, rozwój i działalność Biblioteki Instytutu Zachodniego wiąże się z dziejami instytucji, z którą jest ona organicznie związana. Zorganizowany w 1945 r. Instytut Zachodni podjął szeroką problematykę badawczą, której przedmiotem była historia Ziemi Zachodnich Polski, zagadnienia niemiecko-znaczące i całokształt stosunków polsko-niemieckich, zagadnienie Słowiańszczyzny zachodniej, stosunków polsko-czeskich itd.

Realizacja naukowo-badawczych zadań instytucji o tak szerokim wachlarzu zainteresowań wymagała m. i. zorganizowania biblioteki o charakterze specjalnym. Bez własnego, odpowiednio dobranego księgozbioru trudno sobie wyobrazić pracę tego rodzaju instytucji naukowo-badawczej.

Pierwszym etapem działalności organizacyjnej biblioteki było gromadzenie księgozbioru odpowiadającego potrzebom Instytutu. Zaczątkiem jej były księgozbiory zabezpieczone w Lesznie oraz w Osiecznej w liczbie około 2.000 książek i czasopism, dotyczących regionu Wielkopolski, Śląska oraz Pomorza. Podstawowym źródłem przybytków były przydziały Ministerstwa Oświaty (później Ministerstwa Kultury i Sztuki). Nowo powstającej bibliotece przekazano książki z zakresu zainteresowań Instytutu ze Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych w Stargardzie, Szczecinie, Poznaniu, Wrocławiu, Krakowie i Zgorzyczu. Ważnym źródłem nabytków była również nawiązana już w pierwszych latach istnienia Instytutu wymiana wydawnictw własnych z różnymi instytucjami w kraju i za granicą.

Tworzenie biblioteki od samych jej początków było rzeczą niezmiernie trudną. Gromadzenie i rozmieszczanie książek, zdobywanie sprzętu bibliotecznego, obmyślanie planu organizacji biblioteki i inne prace wstępne pochłaniały wiele wysiłków i wiele czasu. Księgozbiór nie opracowany i nie uporządkowany siłą rzeczy nie mógł być udostępniony czytelnikom, toteż do roku 1948 księgozbiór Instytutu nie tworzył jeszcze biblioteki w ścisłym tego słowa znaczeniu.

Drugim etapem pracy, datującym się od połowy 1948 roku, było przekształcanie zbioru książek z terenu całej Polski w zorganizowany i opracowany księgozbiór, przygotowany do użytku pracowników nauki. Pierwszym zadaniem było segregowanie stosów książek i ustawianie ich na półkach. Sporządzenie katalogu dla 13.000 książek, tworzących wówczas bibliotekę, nie było rzeczą łatwą. Postanowiono więc wprowadzić na razie prowizoryczny układ, by ułatwić orientację w posiadanych zasobach. W tym celu ułożono znaczną część księgozbioru według działów regionalnych: Pomorze, Ziemia Lubuska, Śląsk itd., a większe zespoły czasopism ustawiono w porządku alfabetycznym. Częściowe wyjście z chaosu umożliwiło już udostępnienie biblioteki pracownikom nauki w obrębie własnej instytucji, rozszerzając stopniowo

coraz bardziej krąg czytelników. Od początku prac organizacyjnych specjalną uwagę zwracano na podstawowe zadanie biblioteki: służbę czytelnikowi.

II. Księgozbiór i jego opracowanie

Biblioteka Instytutu Zachodniego liczy obecnie 24.460 książek według stanu z dnia 31 XII 1954. Mimo trudnych warunków lokalowych biblioteka posiada czytelnię dla osób korzystających z księgozbioru na miejscu. W czytelni znajduje się katalog alfabetyczny i rzeczowy, zawierający 19.400 pozycji. Podstawowy trzon biblioteki stanowią dzieła z zakresu regionalnej problematyki Ziemi Zachodnich Polski — Śląska, Pomorza, Wielkopolski, Ziemi Lubuskiej, Mazur i Warmii nie tylko z zakresu historii tych ziem, lecz również i innych dyscyplin: językoznawstwa, kultury materialnej, etnografii itd., ze szczególnym uwzględnieniem wydawnictw źródłowych, np. kodeksy dyplomatyczne Warmii, Śląska, Pomorza.

Drugim zasadniczym składnikiem księgozbioru są dzieła niemcoznawcze z zakresu historii politycznej Niemiec, ze szczególnym uwzględnieniem dzieł, ideologii i organizacji ruchu hitlerowskiego oraz stosunków polsko-niemieckich na przestrzeni dziejów aż do obecnych czasów.

Trzecim ważnym zespołem książek są dzieła dotyczące Czechosłowacji. Zakup większych partii książek w Czechosłowacji oraz systematyczna wymiana wydawnictw własnych z kilkoma instytucjami Czechosłowacji (Orbis, Historický ústav v Praze, Národní a universitní knihovna, Slezský studijní ústav v Opavě itd.) umożliwiły rozbudowę księgozbioru w zakresie problematyki czechosłowackiej: historii, kultury materialnej, zagadnień prawno-społecznych, monografii regionalnych czy stosunków polsko-czeskich, tak w przeszłości jak i obecnie. Niektóre zespoły wydawnictw, jak Archiv Český, Prameny dějin českých lub České dějiny, należą do unikatów w Polsce. W najbliższym czasie planuje się rozbudowę tego działu.

Do problematyki Instytutu należą również Słowiańszczyzna zachodnia. Dział ten rozwija się coraz bardziej dzięki powiązaniu organizacyjnemu prac Słownika Starożytności Słowiańskich z Instytutem Zachodnim.

Do podstawowego księgozbioru należą również dzieła z zakresu metodologii nauk, a więc marksizmu-leninizmu, historii ruchu robotniczego, bibliografii polskich i zagranicznych oraz dzieła z pokrewnych dziedzin związanych z problematyką badawczą Instytutu — historii Polski, geografii itd.

Systematyczne uzupełnianie literatury bieżącej polskiej i zagranicznej w zakresie specjalności Instytutu umożliwia świadczenie usług bibliotecznych pracownikom nauki przy współpracy z bibliotekami ogólnymi.

Tendencję rozwojową księgozbioru Biblioteki Instytutu Zachodniego obrazują następujące cyfry:

1948 — 13.200 woluminów	1951 — 16.610 woluminów
1949 — 13.940 „	1952 — 20.850 „
1950 — 14.380 „	1953 — 21.940 „
1954 — 24.460 woluminów	

Na szybki wzrost księgozbioru w latach 1951—1952 miało wpływ nawiązanie wymiany dubletów z innymi bibliotekami. Prace te nie mogły być

podjęte w pierwszych latach istnienia biblioteki, gdyż dopiero dzięki katalogowaniu wyłączono z niej dublety. Upłynnienie leżących bezużytecznie remanentów daje obopólną korzyść zainteresowanym bibliotekom przez uzupełnienie zbiorów. W wymianie dubletów brały udział: Biblioteki miejska w Poznaniu, i Gdańsku, biblioteki uniwersyteckie w Toruniu, Wrocławiu, Łodzi, Poznaniu i Lublinie, Biblioteka Kórnicka, Biblioteka Pozn. Tow. Przyj. Nauk i inne. Jako ekwiwalent Biblioteka Instytutu Zachodniego wysyła swoje dublety oraz druki zbędne (3.500 zewidencjonowanych) lub też wydawnictwa własne Instytutu.

Od połowy 1948 r. rozpoczęto systematyczne prace nad katalogowaniem. Po kilkuletniej pracy nad katalogiem alfabetycznym większość zbiorów została opracowana, a gromadzenie książek miało bardziej planowy charakter, z nastawieniem na kompletowanie pewnych zespołów czasopism, wydawnictw źródłowych, zdekompletowanych dzieł wielotomowych itp.

Doceniając znaczenie katalogu rzeczowego w bibliotece naukowej od początków opracowania księgozbioru prowadzono równoległe prace nad katalogiem alfabetycznym oraz rzeczowym. Katalog rzeczowy ma układ wynikający z charakteru prac badawczych Instytutu, a jednocześnie z treści zespołów książek tworzących księgozbiór.

III. Udostępnianie zbiorów

Podstawowym zadaniem Biblioteki Instytutu Zachodniego jest świadczenie usług bibliotecznych pracownikom nauki na terenie własnej instytucji. Jednocześnie jednak Biblioteka Instytutu Zachodniego jest włączona do sieci bibliotek naukowych w Polsce jako biblioteka specjalna i — mimo że nie jest biblioteką samoistną, spełniać może zadania naukowo-biblioteczne nie tylko w ramach instytucji, z którą organicznie się łączy.

W pierwszym dziesięcioleciu Polski Ludowej problematyka, związana z powrotem Polski na Ziemię Zachodnie, była szczególnie aktualna. Zagadnieniem Ziemi Zachodnich interesowało się poza uniwersytetem, głównym ośrodkiem pracy naukowo-badawczej, także wiele innych instytucji naukowych i społecznych. Po uporządkowaniu części księgozbioru w 1949 r. wysłano komunikat informacyjny o Bibliotece Instytutu Zachodniego do zainteresowanych zakładów uniwersyteckich i instytucji społecznych.

Systematycznie wzrastająca z każdym rokiem liczba wypożyczeń świadczy o przydatności takiej biblioteki specjalnej w Poznaniu ze względu na jego centralne położenie w stosunku do Ziemi Zachodnich. Udostępnienie księgozbioru w tym okresie obrazują następujące liczby:

1949 —	777 wypożyczeń	1952 —	3.132 wypożyczeń
1950 —	1.704 „	1953 —	3.348 „
1951 —	2.167 „	1954 —	5.016 „

Podstawą systematycznego wzrostu liczby wypożyczeń jest m. i. wzrost ilości skatalogowanych książek oraz coraz większe zainteresowanie wskutek przydatności biblioteki dla specjalnych prac naukowych. Korzystają z niej pracownicy miejscowi i zamiejscowi, którzy tu znajdują nieraz czasopisma lub inne druki należące do unikatów w Polsce. Większość korzystających to pracownicy instytutów naukowych i zakładów uniwersyteckich, resztę stanowią literaci, publicyści i studenci.

Biblioteka udziela informacji bibliotecznych i bibliograficznych na miejscu i korespondencyjnie, kontaktując zainteresowanych w razie potrzeby ze specjalistami na danym odcinku pracy naukowo-badawczej. Pracownicy nauki na terenie Instytutu wykorzystują dokumentację biblioteczną przy naradach roboczych z innymi pracownikami nauki. Studenci poszukujący materiału do prac magisterskich stanowią 50⁰/₀ czytelników. Biblioteka stara się świadczyć im jak najdalej idącą pomoc. Przy licznych kwerendach czytelnikom bardzo przydatny jest katalog rzeczowy biblioteki.

W przypadkach niewystarczalności księgozbioru prowadzi się wypożyczanie międzybiblioteczne. Trzeba jednak zaznaczyć, że Biblioteka Instytutu Zachodniego jako biblioteka specjalna więcej korzysta z usług bibliotek ogólnych, mniej zaś wypożycza innym instytucjom.

Dla ułatwienia kwerend czytelników podjęto również prace nad bibliografią Przeglądu Zachodniego, zawierającego bogaty materiał do prac naukowych z zakresu problematyki Ziem Zachodnich i zagadnień niemcoznawczych.

Największą trudność biblioteki stanowi brak sprzętu bibliotecznego oraz szczupłość pomieszczeń na książki. Biblioteka bowiem nie posiada w ogóle magazynów wyodrębnionych, księgozbiór mieści się we wszystkich pracowniach Instytutu.

Mimo trudnych warunków księgozbiór biblioteki stale wzrasta i służy czytelnikowi w pracy naukowo-badawczej. Przez świadczenie usług bibliotecznych Biblioteka Instytutu Zachodniego włącza się w ogólnopolską służbę bibliotek specjalnych, współpracujących z bibliotekami ogólnymi dla pełnej realizacji swych zadań bibliotecznych w służbie czytelnikowi.